

اثربخشی بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده‌های تک‌فرزندی بر اساس نظریه اریکسون

فرشته اربابی: دانشجوی دکتری، گروه روانشناسی تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

مجید زرغام حاجبی: دانشیار، گروه روانشناسی تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (* نویسنده مسئول) Zarghamhajebi@gmail.com

رامین تبرائی: استاد، گروه روانشناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

چکیده

کلیدواژه‌ها

تحول اجتماعی کودک، خانواده‌های تک‌فرزندی، نظریه اریکسون

زمینه و هدف: تحول اجتماعی فرایندی است که طی آن کودکان از تعاملات اجتماعی اولیه که اساس آن خودمحوری است به سمت رفتارهای اجتماعی‌تر حرکت می‌کنند. پژوهش حاضر باهدف اثربخشی بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده‌های تک‌فرزندی بر اساس نظریه اریکسون انجام شد.

روش کار: جامعه پژوهش حاضر شامل تمامی مادرانی بود که تنها یک فرزند داشتند و فرزند آن‌ها در سن ورود به مدرسه بود و در هنگام انجام این پژوهش (سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲) در شهر قم ساکن بودند. روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بود. ابتدا یک منطقه از مناطق چندگانه شهر قم انتخاب و با مراجعه به شبکه‌های بهداشت آن منطقه، فهرست مادران تک‌فرزند انتخاب شده است سپس ۷۰ نفر (با در نظر گرفتن احتمال ریزش) از مادران تک‌فرزند به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شد، به طریقی که همه مادران تک‌فرزند شانس برابر برای شرکت در پژوهش را داشتند. سپس با مادران انتخاب شده تماس گرفته شد و از آنان برای شرکت در پژوهش دعوت شد، سپس یک گروه ۳۰ نفر برای گروه کنترل و یک گروه ۳۰ نفر برای آزمایش انتخاب شد و به دنبال آن پروتکل مشاوره‌ای مبتنی بر تسهیل تحول اجتماعی در ۸ جلسه بر روی گروه آزمایش اجرا شد. برای گردآوری داده‌ها از آزمون رشد اجتماعی واینلند استفاده شده است.

یافته‌ها: نتایج تحلیل کوواریانس نشان داد که اثربخشی آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک باعث ارتقاء تحول اجتماعی (رشد اراده، امید و هدفمندی) کودکان در خانواده‌های تک‌فرزندی می‌شود و مقدار اندازه اثر (۰/۷۶۹) نشان می‌دهد که میزان تأثیر بسته آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک بر ارتقاء تحول اجتماعی کودکان قوی است.

نتیجه‌گیری: از آنجاکه رشد اجتماعی ضعیف علت بسیاری از مشکلات رشدی دیگر از قبیل عملکرد تحصیلی ضعیف در مدرسه هستند، مداخلات می‌تواند برای بازگرداندن یک کودک به مسیر رشد طبیعی خود کمک‌کننده باشد.

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

شیوه استناد به این مقاله:

Arbabi F, Zargham Hajebi M, Tabaraei R. Effectiveness of Educational Package to Facilitate and Promote Child Social Development in One-Child Families Based on Erickson Theory. Razi J Med Sci. 2024(7 Feb);30:184.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

*انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با [CC BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0) صورت گرفته است.

Effectiveness of Educational Package to Facilitate and Promote Child Social Development in One-Child Families Based on Erickson Theory

Fereshte Arbabi: PhD Student, Educational Psychology Department, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Majid Zargham Hajebi: Associate Professor, Educational Psychology Department, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran (* Corresponding Author) Zarghamhajebi@gmail.com

Ramin Tabaraei: Professor, Qom Branch, Department of Psychology, Islamic Azad University, Qom, Iran

Abstract

Background & Aims: Social transformation is a process in which children move from basic social interactions based on self-centeredness to more social behaviors. Good social development is one of the foundations of a successful life in society. Families make conscious efforts to shape children's social development. Postmodern thoughts, changes in lifestyle, mechanization of societies, women's desire for activities outside the home, mothers' depression, spending time on children and economic problems that families face in raising and raising children. has caused an increase in the number of single-child families. The research of Constanta and Marslica shows that the main problems of children in single-child families are the balance between authority and responsibility, affection and discipline, guidance and independence. Krynen believes that while having only one child may be easier financially, the psychological costs of single-child families are higher. From Khasaune's point of view, only children grow up in families where there is no possibility of establishing communication and lifestyle skills through peer groups. The problems faced by children in single-child families are a warning sign and it is necessary to think of measures to reduce the damage of this emerging phenomenon. One of the sources that we can use to facilitate the growth and social transformation of children is the theories that exist in this field. Considering the unfortunate consequences that the lack of social development and as a result antisocial behaviors have for people, educational and psychological interventions play a significant role in facilitating social development. Therefore, the purpose of this research is to investigate the effectiveness of the Education facilitates and promotes the social transformation of the child on the social growth (growth of hope, will and purposefulness) of children from single-child families.

Methods: The present study community consisted of all mothers who had only one child and their children were in school and resided in Qom during this study (2022-2023). The sampling method was simple by random sampling. To this end, one of the multiple areas of Qom is first selected and by referring to the health networks of that area, the list of Single -child mothers is selected, then 70 people (considering the possibility of falling) from single -child mothers by random sampling. It was chosen simple, in a way that all Single -child mothers had an equal chance of participating in the research. Then the selected mothers were contacted and invited to participate in the research, then a group of 30 people were selected for the control group and a group of 30 for the test, followed by a consulting -based consulting protocol in 8 sessions on The experimental group was implemented. The Vinland social growth test has been used to collect data.

Results: The results of covariance analysis showed that educational effectiveness

Keywords

Child's Social Transformation, Single-Child Families, Ericsson's Theory

Received: 05/08/2023

Published: 07/02/2024

facilitates the child's social transformation (growth, hope, and purpose) of children in single-child families, and the size of the effect (0.769) shows that the Impact of the Training Package Facilitate the Transformation. The social child's social development (growth, will, hope and purpose) in children in monochone families is strong.

Conclusion: Since poor social growth and low social competence are the cause of many other developmental problems such as poor academic performance at school, interventions can be helpful to restore a child to their natural development. Good social growth is not only for family members but for valuable societies. However, no similar research has been done to compare the results of this research with it, and from this point of view, it can be said that this research is new; But the results of this research can be aligned with the researches of Tafti brothers and Mousavi; Moqtadari, Refahi and Khosravi; Ahmadi and Moini; Rahnama and Alian; new and individual; Taheri et al; Park, Roizman and Rose; Khasaune and Ribeaud, Murray, Shanahan and Isner. According to Erikson, in order not to procrastinate in the next stages of psychosocial development, it is necessary to go through each stage correctly and to have the necessary capabilities to enter a higher stage. In general, it can be said that since poor social development and low social competence are the cause of many other developmental problems such as poor academic performance in school, interventions can be helpful to return a child to his natural development path.

Conflicts of interest: None

Funding: None

Cite this article as:

Arbabi F, Zargham Hajebi M, Tabaraei R. Effectiveness of Educational Package to Facilitate and Promote Child Social Development in One-Child Families Based on Erickson Theory. Razi J Med Sci. 2024(7 Feb);30.184.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

*This work is published under CC BY-NC-SA 4.0 licence.

مقدمه

منظور از تحول اجتماعی فرایندی است که طی آن کودکان از تعاملات اجتماعی اولیه که اساس آن خودمحوری است به سمت رفتارهای اجتماعی تر و رفتارهای مشابه رفتارهای بزرگسالان که در آنها همدلی به نمایش گذاشته می شود و مطابق قراردادهای اجتماعی است، حرکت می کنند. هرچند که کودکان خصوصیات خود را به صورت اجتماعی در می آورند، ولی اجتماعی شدن توسط اقدامات خانواده و جامعه برای رشد اجتماعی ضروری است. مراقبت والدینی یا غیر والدینی و راهبردهای انضباطی هر دو به اجتماعی شدن و رشد اجتماعی کمک می کنند. همچنین همسالان در این فرایند اجتماعی شدن و رشد اجتماعی نقش مهمی ایفا می کنند. رویدادهای مربوط به تأثیرات اجتماعی و دیگر تأثیرات غالباً به عنوان تجارب سازنده تلقی می شوند (۱). پیامد مطلوب رشد اجتماعی، صلاحیت اجتماعی است، توانایی که می تواند در روابط و تعاملات اجتماعی مؤثر باشد. صلاحیت اجتماعی چیزی بیش از عدم وجود مشکلات اجتماعی و عاطفی است و شامل ویژگی های اجتماعی انطباقی مانند همکاری خوب، ارتباط، همدلی و خودکنترلی است که به کودکان کمک می کند روابط خوب و وضعیت اجتماعی که تسهیلگر رشد مداوم است را ارتقاء دهند (۲). یکی از عوامل در واکنش سریع در سازمان ها تأثیرگذار است رهبری الهام بخش می باشد (۳). یک جنبه مهم از رشد اجتماعی این است که جوامع علاقه شدیدی دارند که اطمینان یابند رشد اجتماعی فرزندان شان به خوبی انجام گیرد. رشد اجتماعی خوب یکی از پایه های زندگی موفق در جامعه است، اما تفاوت های فرهنگی به گونه ای است که جوامع لزوماً در مورد نتایج مطلوب توافق ندارند. خانواده ها و مدارس تلاش های آگاهانه ای برای شکل دادن به رشد اجتماعی کودکان انجام می دهند و وقتی رشد اجتماعی کودک مناسب به نظر نرسد، به شیوه هایی مداخله می کنند تا به نتایج مطلوب برسند. خانواده ها و جوامع با ایجاد آنچه انتظار می رود تجربیات سازنده ای است که مسیرهای رشدی خوب را تشویق می کند، تلاش می کنند بر رشد کودکان تأثیر بگذارند. در رابطه با تحول اجتماعی نظریه های توسعه یافته اند که هر کدام از زوایایی به بحث رشد و تحول

اجتماعی پرداخته اند. از جمله این نظریه ها که پژوهش و ملاحظات نظری درباره رشد اجتماعی را تحت تأثیر قرار داده است، نظریه اریک اریکسون است که قصد داریم در این پژوهش آن را برای تسهیل تحول اجتماعی در خانواده های تک فرزندی مورد بررسی قرار دهیم، بنابراین این پژوهش باهدف اثربخشی بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک در خانواده های تک فرزندی بر اساس نظریه اریکسون در شهر قم انجام خواهد شد (۴). بی شک یکی از نقش رهبری الهام بخش در جهت افزایش عملکرد سازمانی، برقراری اعتماد میان آنها و مدیر می باشد (۵). صرف وقت و زمان برای فرزندان و مشکلات اقتصادی و بار مالی و سایر مشکلاتی که خانواده در تربیت و بزرگ کردن فرزندان با آن مواجه هستند، سبب افزایش تعداد خانواده های تک فرزند و کاهش نرخ رشد جمعیت و به دنبال آن دغدغه و نگرانی والدین از نحوه رشد کودک و کارشناسان حوزه روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی از تبعات ناشی از تحولات جمعیتی در جامعه شده است (۶). آدلر یکی از روانشناسان شخصیت است که در نظریه خود در مورد ترتیب تولد و تأثیر آن روی شخصیت صحبت کرده است. یکی از خدمات ماندگار آدلر این عقیده است که ترتیب تولد، عامل اجتماعی تأثیرگذار مهمی در کودکی است، عاملی که سبک زندگی فرزندان را در آینده تشکیل می دهد. از نظر آدلر (به نقل از واتکینس) (۷) از آنجاکه تک فرزندان در خانواده کانون هستند و هیچ رقیبی ندارند، وقتی که متوجه می شود در زمینه های زندگی خارج از خانواده مانند مدرسه کانون توجه نیستند، دچار مشکلاتی می شود، آن ها یاد گرفته اند که نه تقسیم کنند نه رقابت. اگر به توانایی های او توجه نشود احتمالاً احساس ناامیدی خواهد کرد. یکی از ویژگی های منفی آن ها این است که کمی کینه ای و پرتوقع هستند و معمولاً اشتباهاتشان را قبول نمی کنند (۸). مشکلات اصلی کودکان خانواده های تک فرزندی، تعادل بین اختیار و مسئولیت، محبت و انضباط، هدایت و استقلال است (۹). داشتن تنها یک فرزند ممکن است از نظر مالی آسان تر باشد، ولی هزینه های روانی خانواده های تک فرزند بیشتر است و تک فرزندان به دلیل نداشتن خواهر و برادری که بتوانند با آن ها تعامل داشته باشند، توانایی اجتماعی و

دوره برای تعلیم و تربیت کودک مناسب است و وی می‌تواند به یادگیری مطالب و مهارت‌های تازه از قبیل خواندن و نوشتن و آموختن آداب و رسوم و اخلاق اجتماعی نائل آید. چنانچه کودکی، عقده ادیپ را به سلامت پشت سر گذاشته باشد و با والد هم‌جنس خود رابطه مثبتی برقرار کرده باشد، استعداد کافی برای رقابت با دیگران کسب کرده و قادر خواهد بود با پیروزی و شکست به شکل واقع بینانه روبرو شود. نظریه‌های رفتارگرایی معتقدند که تمام رفتارهای انسان از جمله اجتماعی شدن آموخته شده هستند، یعنی این رفتارها تقویت شده و پیامد خوشایندی برای فرد به دنبال داشته‌اند و در نتیجه متمایل به تکرار شده‌اند و برای حذف آن‌ها، لازم است یادگیری زدایی شوند، یعنی یا باید تقویت و پاداش بگیرند و یا اینکه رفتارهای مناسب دیگری را جایگزین آن‌ها کرد تا به مرور خاموش و حذف شوند (۱۳). طبق نظریه دستگاه‌های بوم شناختی برون‌فبرنر، اجتماعی شدن نه توسط شرایط محیطی ایجاد می‌شود و نه به وسیله گرایش‌های درونی. در عوض افراد محصولات و تولیدکنندگان محیط خود هستند و از این رو هم افراد و هم محیط آن‌ها شبکه‌ای از تأثیرات وابسته به هم را تشکیل می‌دهند. این نظریه شخص را به صورتی در نظر می‌گیرد که در یک سیستم پیچیده روابط رشد می‌کند که چندین سطح از محیط اطراف بر او تأثیر می‌گذارند. چون آمادگی‌های زیستی کودک برای شکل دادن به رشد به نیروهای محیطی می‌پیوندد (۱۴). هرچند پژوهش‌های به موضوع رشد و تحول اجتماعی کودکان پرداخته‌اند (۱۵)، ولی موضوع همه آن‌ها به شیوه همبستگی و مروری بوده است و درک عمیقی از موضوع فراهم نیاورده است و تا جای که پژوهشگر بررسی کرده پروتکل آموزشی جامعی برای تسهیل رشد اجتماعی و آموزش آن به کودکان و خانواده‌ها یافت نشد و در این زمینه خلأ احساس می‌شود و نیازمند پروتکل جامعی برای آموزش آن به کودکان و خانواده‌ها هستیم؛ بنابراین، در این پژوهش با در نظر گرفتن مبانی موجود در رشد اجتماعی بر اساس نظریه اریکسون درصدد ارتقا تحول اجتماعی و سنجش اثربخشی آن هستیم؛ بنابراین درصدد پاسخ‌گویی به این سؤال هستیم که بسته‌ی آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک بر رشد اجتماعی (رشد امید، اراده و

عاطفی ندارند. وی همچنین از پژوهش خود به این نتیجه می‌رسد که والدین کودکان تک‌فرزند معمولاً کنترل بسیار بیشتری بر برنامه کار فرزندان خود دارند؛ بنابراین، تک‌فرزندان اغلب مجبورند در ایجاد برنامه‌های کاری خود تهاجمی‌تر باشند. متأسفانه، کاوش و کشف برنامه کاری خود، خطر آسیب رساندن به روابط آن‌ها با والدینشان را به همراه دارد و تک‌فرزندان بیشتر وقت‌ها در خانه تنها می‌مانند و حامی ندارند (۱۰). کودکان تک‌فرزند در خانواده‌هایی رشد می‌کنند که امکان برقراری ارتباط و سبک مهارت‌های زندگی از طریق گروه‌های همسال یا افرادی با اختلاف سنیم وجود ندارد و کودکان تجربه آشنایی کمتری با مفاهیمی مانند حسادت، رقابت، همدلی و دوستی پیدا می‌کنند. به دلیل اینکه در محیط خانواده کم‌جمعیت، فرآیند رقابت حتی با دیگر فرزندان ایجاد نمی‌شود، تک‌فرزندان در برخورد با محیط بیرونی و در رقابت با همسالان خود تحمل ناملایمات و مشکلات را ندارند. تلاش والدین برای برطرف کردن تمام خواسته‌های فرزند در واقع آن‌ها را در مقابل وقایع پیش رو ناتوان و کم‌حوصله می‌کنند و از کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرزندان با سایر افراد کاسته می‌شود (۱۱). بنابراین مشکلاتی که کودکان خانواده‌های تک‌فرزند با آن روبرو هستند زنگ خطری برای معلمان، جامعه‌شناسان و روانشناسان است و لازم است تمهیداتی اندیشه شود که آسیب‌ها و خطرات این پدیده نوظهور کاسته شود. یکی از منابعی که ما در اختیار داریم و با استفاده از آن می‌توانیم برای رشد و تسهیل تحول اجتماعی کودکان از آن استفاده کنیم، نظریه‌های است که در این زمینه وجود دارد (۱۲). با توجه به پیامدهای ناگواری که عدم رشد اجتماعی و به تبع آن رفتارهای غیراجتماعی برای افراد به دنبال دارند، انجام مداخلات آموزشی و روان‌شناختی در جهت تسهیل رشد اجتماعی نقش بسزایی دارند. رویکرد‌های مختلفی در جامعه‌شناسی و روانشناسی به تبیین رشد اجتماعی کودک پرداخته‌اند از جمله نظریه‌های روانکاو و در رأس آن‌ها نظریه فروید، بر این باورند که اجتماعی شدن و تمدن، ناشی از حل تعارضات اولیه کودکی و چگونگی گذر از مراحل رشد روانی جنسی است. مرحله آرامش نسبی یا عدم فعالیت سائق جنسی در طول دوره نهفتگی است. این

هدفمندی) کودکان خانواده‌های تک فرزندی اثربخش است؟

روش کار

پژوهش به صورت کمی و از نوع شبه آزمایشی بود. این پژوهش در کمیته اخلاق در پژوهش دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم مطرح گردید و کد اخلاق به شماره IR.IAU.QOM.REC.1401.107 را از این کمیته دریافت نمود. جامعه پژوهش حاضر شامل تمامی مادرانی بود که تنها یک فرزند داشتند و فرزند آن‌ها در سن ورود به مدرسه قرار داشت و در هنگام انجام این پژوهش (سال ۱۴۰۲-۱۴۰۱) در شهر قم ساکن بودند. روش نمونه‌گیری به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بود. برای این منظور ابتدا یک منطقه از مناطق چندگانه شهر قم انتخاب و با مراجعه به شبکه‌های بهداشت آن

مناطق، فهرست مادران تک‌فرزند انتخاب شده است سپس ۷۰ نفر (با در نظر گرفتن احتمال ریزش) از مادران تک‌فرزند به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شد، به طریقی که همه مادران تک‌فرزند شانس برابر برای شرکت در پژوهش را داشتند. سپس با مادران انتخاب شده تماس گرفته و از آنان برای شرکت در پژوهش دعوت شده است سپس یک گروه ۳۰ نفر برای گروه کنترل و یک گروه ۳۰ نفر برای آزمایش انتخاب شد و به دنبال آن پروتکل مشاوره‌ای مبتنی بر تسهیل تحول اجتماعی در جلسات موردنیاز (۸ جلسه) بر روی گروه آزمایش اجرا شده است با توجه به اینکه طرح تحقیق حاضر در حیطه طرح‌های شبه آزمایشی قرار دارد و همچنین مطالعات مشابهی که انجام شده است در این پژوهش تعداد ۳۰ مادر برای هر گروه (۳۰ نفر گروه کنترل و ۳۰ نفر گروه آزمایش) در نظر گرفته شد.

جدول ۱- خلاصه جلسات بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک

شماره جلسات	فرآیند جلسات
جلسه اول	معارفه، ایجاد رابطه مطلوب با مادران، ایجاد انگیزه و آشنایی با یکایک آن‌ها و بیان احساسات در مورد حضور در جلسه، طرح قوانین، آشنایی با مباحث نظری در مورد نتایج مثبت ایجاد اعتماد در کودک و آسیب‌های عدم ایجاد آن، استراحت، ارائه روش‌های ایجاد اعتماد در کودک توسط مادران، مشخص کردن رفتارها و تکالیف
جلسه دوم	پرسش و پیگیری در رابطه با تکالیف، به اشتراک گذاشتن تجارب توسط مادران و بهره‌مندی از تجارب یکدیگر، بررسی چالش‌ها در رابطه با کودک، ادامه تدریس در رابطه با مبحث ایجاد اعتماد در کودک، عوامل و موانع ایجاد اعتماد در کودک، بحث و گفتگو پیرامون نقش خانواده در ایجاد اعتماد در کودک و روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش اعتماد
جلسه سوم	پیگیری تکالیف، بحث در رابطه با نتایج مثبت انجام تکالیف، تدریس مباحث نظری در رابطه با موضوع استقلال در کودکان، استراحت، ارائه روش‌های ایجاد استقلال در کودک توسط مادران، تمرین عملی روش‌ها در جلسه، تکالیف و نحوه برخورد مادران در جهت ایجاد احساس استقلال در کودک
جلسه چهارم	بررسی گزارش‌های ارائه شده و تکالیف، بحث و گفتگو پیرامون تجارب و نتایج مثبت انجام تمرینات با کودک، ادامه مباحث نظری در رابطه با اهمیت شکل‌گیری استقلال در کودک، عوامل و موانع ایجاد استقلال در کودک، نقش خانواده در ایجاد احساس استقلال کودک، روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش استقلال، افزایش استقلال کودکان از طریق بازی، تمرین عملی روش‌ها. مشخص کردن تکالیف
جلسه پنجم	پیگیری تکالیف، بحث در رابطه با نتایج مثبت انجام تکالیف، تدریس مباحث نظری در رابطه با موضوع خلاقیت در کودکان، طرح آسیب‌های سرکوب کنجکاوی کودک، استراحت، ارائه روش‌ها و بازی‌های پرورش خلاقیت در کودک توسط مادران، تمرین عملی روش‌ها در جلسه، تکالیف و نحوه برخورد مادران در جهت پرورش خلاقیت و تخیل در کودک.
جلسه ششم	بازدید از کارهایی که با کودکان انجام داده بودند، بحث و گفتگو پیرامون تجارب و نتایج مثبت انجام بازی‌ها با کودک، ادامه مباحث نظری در رابطه با اهمیت پرورش خلاقیت در کودک، عوامل و موانع ایجاد خلاقیت در کودک، استراحت، نقش خانواده در پرورش خلاقیت کودک، نقش همسالان در خلاقیت کودک، روش‌های تربیتی والدین جهت پرورش خلاقیت، تمرین عملی روش‌ها و بازی‌ها.
جلسه هفتم	پرورش عملی اهداف در کودکان پیش‌دبستانی با توجه به نظریه اریکسون که 3 تا 5 سالگی را دوره ابتکار در برابر احساس گناه می‌نامید و اینکه می‌گفت کودکی که در خلال سال‌های قبل از مدرسه این مرحله را با موفقیت بگذراند در سن ابتدای ورود به مدرسه از لحاظ حس توانایی شخصی و قابلیت رهبری دیگران موفق‌تر است.
جلسه هشتم	توضیحاتی در مورد اهمیت فرزند پروری و تفهیم اهمیت آن. مرور ۳ اصل اول نظریه اریکسون بررسی و انجام تمرینات مربوط به هدف‌گذاری (تأکید بر ۳ اصل اول نظریه اریکسون و بیان خلاصه‌ای از آن) جمع‌بندی تمامی جلسات برگزار شده و تأکید بر نکات مهم

معناداری مربوط به تمامی متغیرها از آلفای ۰/۰۵ بزرگ‌تر است یعنی $p > 0.05$ است. بنابراین همه‌ی توزیع‌ها از مفروضه‌ی نرمال بودن پیروی می‌کنند و توزیع داده‌ها نرمال است. پس اجرای آزمون‌های پارامتری مطلوب است.

مقادیر مربوط به این جدول نشان می‌دهد، سطح معناداری مربوط به تمامی متغیرها از آلفای ۰/۰۵ بزرگ‌تر است یعنی $p > 0.05$ است. بنابراین همه‌ی توزیع‌ها از مفروضه‌ی همگنی واریانس‌ها پیروی می‌کند. پس اجرای آزمون‌های پارامتری مطلوب است.

آزمون فرضیه: بسته آموزشی تسهیل و ارتقا تحول اجتماعی کودک بر ارتقاء و تحول اجتماعی (رشد، اراده، امید و هدفمندی) کودکان خانواده‌های تک‌فرزندی اثربخش است.

بر اساس یافته‌های جدول ۵، میانگین متغیر تحول اجتماعی گروه‌های کنترل و آزمون به ترتیب برابر با ۷۳/۰۷ و ۸۷/۶۷ انحراف استاندارد آن‌ها به ترتیب برابر با ۲/۶۴ و ۵/۳۴ است.

این فرضیه توسط تحلیل کوواریانس (آنکوا) بررسی شد و مقدار F محاسبه‌شده تأثیر الگوی آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک بر ارتقاء تحول اجتماعی برابر با ۱۸۹/۵۰ با درجات آزادی ۱ و ۵۷ و سطح معناداری

آزمون رشد اجتماعی واینلند: مقیاس رشد اجتماعی واینلند در سال ۱۹۵۳ توسط دال (Doll) تهیه و تدوین گردید و توسط براهنی، اخوت و دانشمند، ترجمه و روا سازی شده است. این مقیاس برای گروه سنی «۲۵-۳۰» سال طراحی شده است و کاربرد آن برای افرادی که دچار ناتوانی هوشی هستند، بیشتر است. این مقیاس ۱۷ سؤال دارد و به گروه‌های یک‌ساله تقسیم شده است. در هر ماده، اطلاعات موردنیاز، نه از طریق موقعیت‌های مقیاس، بلکه از راه مصاحبه با مطلعین (پدر، مادر و یا اعضای خانواده یا مربی) یا خود آزمودنی، به دست می‌آید. اساس این مقیاس بر این امر استوار است که فرد در زندگی روزمره، توانایی چه کارهایی را دارد. این مقیاس به هشت طبقه خودیاری عمومی، خودیاری در غذا خوردن، خودیاری در لباس پوشیدن، خودفرمانی، اشتغال، ارتباط زبانی، جابجایی، اجتماعی شدن تقسیم می‌شود. با توجه به نمره‌های شخص در طبقات هشت‌گانه این مقیاس، می‌توان «سن اجتماعی (SA) و بهره اجتماعی (SQ) را محاسبه کرد.

یافته‌ها

مقادیر مربوط به این جدول نشان می‌دهد، سطح

جدول ۲- شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیر تحول اجتماعی ناشی از تأثیر آموزش تسهیل

متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل نمره	حداکثر نمره	چولگی	کشیدگی
پیش‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه آزمون	۳۰	۶۵/۱	۳/۲۲	۶۴	۷۸	۰/۷۴۲	۰/۲۷۷
پس‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه آزمون	۳۰	۷۸/۱	۴/۲۶	۶۲	۷۷	۰/۲۹۴	۰/۹۹۵
پیش‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه کنترل	۳۰	۶۴/۱	۲/۶۴	۶۸	۷۷	۰/۴۱۵	۰/۷۴۳
پس‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه کنترل	۳۰	۶۲/۱	۵/۳۴	۷۸	۸۷	۰/۲۲۷	۰/۶۲۹

جدول ۳- آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع داده‌های تحول اجتماعی

متغیرها	فراوانی	میانگین	کولموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری
پیش‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه آزمون	۳۰	۶۵/۱	۱/۲۵	۰/۰۸۷
پس‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه آزمون	۳۰	۷۸/۱	۰/۷۳۰	۰/۶۶۰
پیش‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه کنترل	۳۰	۶۴/۱	۱/۰۴	۰/۲۳۵
پس‌آزمون پروتکل تسهیل بر تحول اجتماعی کودک گروه کنترل	۳۰	۶۲/۱	۱/۰۳	۰/۲۴۴۱

جدول ۴- آزمون لوین برای برابری و همگنی واریانس گروه‌ها

آماره‌ها	f مقدار	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
	۲/۵۰	۱	۵۸	۰/۶۲۲

جدول ۵- شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیر تحول اجتماعی کودکان

گروه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد	تعداد
کنترل	۷۳/۰۷	۲/۶۴	۳۰
پس‌آزمون تحول اجتماعی کودک	۸۷/۶۷	۵/۳۴	۳۰
کل	۸۰/۳۷	۸/۴۶	۶۰

جدول ۶- تأثیر الگوی آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک بر ارتقاء تحول اجتماعی

منابع	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F مقدار	سطح معنی‌داری	اندازه اثر
مدل اصلاح شده	۱۹.۳۲۶۴	۲	۰۹.۱۶۳۲	۷۳۰.۹۶	۰.۰۱	۷۲۲.
Intercept	۶۸.۲۰۴۶	۱	۶۸.۲۰۴۶	۳۰.۱۲۱	۰.۰۱	۶۸۰.
گروه	۴۰.۳۱۹۷	۱	۴۰.۳۱۹۷	۵۰.۱۸۹	۰.۰۱	۷۶۹.
پیش‌آزمون	۷۹.۶۶	۱	۷۹.۶۶	۹۶.۳	۰.۵۱	۰۶۵.
خطا	۷۵.۹۶۱	۵۷	۸۷.۱۶			
کل اصلاح شده	۹۳.۴۲۲۵	۵۹				

زندگی خود هشت مرحله از رشد شخصیت را سپری می‌کند و در طی هر مرحله، یک بحران روانی و اجتماعی را تجربه می‌کند که می‌تواند پیامد مثبت یا منفی را برای رشد شخصیت وی به دنبال داشته باشد (۷). اگر کودک بر اساس مراحل رشد روانی - اجتماعی اریکسون سه مرحله اول را طی کند از سلامت روان متعادل برخوردار بوده و به‌طور طبیعی وارد مرحله چهارم که معادل است با رشد اجتماعی وارد خواهد شد (۱۲). بنابراین اساس پروتکل تهیه‌شده بر مبنای پرورش نیرومندی‌های بنیادی امید، اراده و هدفمندی بود. در همین راستا شرایطی فراهم شد تا والدین بتوانند با دردسترس بودن و پاسخگو بودن به پرورش حس امید در کودکان کمک کنند. اگر مادر نسبت به نیازهای طفل پاسخگو باشد و محبت، عشق و ایمنی را برای او فراهم آورد، حس اعتماد طفل شروع به رشد می‌کند. از طرف دیگر اگر مادر طرد کننده، بی‌توجه یا در رفتارش بی‌ثبات باشد؛ طفل نگرش بی‌اعتمادی را پرورش خواهد داد و مظنون، ترسو و مضطرب خواهد شد. همچنین بی‌اعتمادی می‌تواند در آینده در زندگی در اثر

۰/۰۰۱ است. چون سطح معناداری محاسبه‌شده از آلفای ۰/۰۵ کوچک‌تر است در نتیجه فرض صفر رد می‌گردد. به عبارت دیگر با احتمال ۹۵ درصد اطمینان، بسته آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک باعث ارتقاء تحول اجتماعی (رشد، اراده، امید و هدفمندی) کودکان در خانواده‌های تک‌فرزندی می‌شود و مقدار اندازه اثر (۰/۷۶۹) نشان می‌دهد که میزان تأثیر بسته آموزشی تسهیل تحول اجتماعی کودک بر ارتقاء تحول اجتماعی (رشد، اراده، امید و هدفمندی) کودکان در خانواده‌های تک‌فرزندی، قوی است.

بحث

در تبیین نتایج این پژوهش می‌توان گفت نظریه روانی اجتماعی اریکسون یکی از تأثیرگذارترین نظریه‌های معاصر روان‌شناسی به‌خصوص در زمینه رشد و تحول شخصیت کودکان است. نتایج پژوهش حاضر با نتایج تحقیقات سوتو (Soto) و همکاران (۲۰۲۰) (۱۴)، لاینن (Lynn) و همکاران (۲۰۱۱) (۳) همراستا بوده است. بر اساس نظریه اریکسون، هر انسانی در طول

هم‌نشینی با یک دوست یا معلم صبور و دوست‌داشتنی تغییر یابد (۱۴). اگر مراقبتی که کودک دریافت می‌کند پایدار و مداوم، قابل پیش‌بینی و قابل اطمینان باشد، به ایجاد یک حس اعتماد منجر می‌شود؛ که این حس، وارد این رابطه شده و کودک قادر خواهد بود حتی زمانی که تهدید می‌شود نیز احساس امنیت کند. موفقیت در این مرحله به ایجاد فضیلت امید منجر می‌شود. به دنبال توسعه‌ی حس اعتماد، کودک نوپا می‌تواند امیدوار باشد که در زمان وقوع یک بحران جدید، این احتمال واقعاً وجود دارد که مردم دیگری در این شرایط به‌عنوان منبع اصلی حمایت در کنار او قرار دارند. عدم موفقیت در کسب فضیلت امید، می‌تواند به توسعه‌ی حس ترس منجر شود. مثلاً اگر این مراقبت ناپایدار یا خشن، غیرقابل پیش‌بینی و غیرقابل اطمینان باشد، آنگاه کودک نوپا، حس بی‌اعتمادی را توسعه می‌دهد؛ و به جهانی که در اطراف او قرار دارد و یا توانایی‌های افراد برای تأثیرگذاری روی رویدادها، اعتماد نخواهد کرد. این کودک نوپا، حس ابتدایی بی‌اعتمادی نسبت به آن‌ها را به سایر روابط خود نیز منتقل می‌کند؛ که نتیجه‌ی آن می‌تواند اضطراب، افزایش احساس ناامنی و حس بی‌اعتمادی نسبت به جهان اطراف باشد (۱۵). دومین نیرومندی بنیادی که در این پروتکل بر آن تأکید شد، پرورش اراده در کودکان بود. بر اساس نظریه اریکسون، بین سنین یک تا سه‌سالگی به‌طور معمول کودک در مرحله استقلال (اتکای به خود) در مقابل شک و تردید است. در این مرحله استقلال کودک از طریق حرکات فیزیکی در محیط اطراف و کشف محیط با استفاده از حواس پنج‌گانه آغاز می‌شود. نکته مهم این است که کودکان در این مرحله، برای اولین بار می‌توانند در جاتی از تصمیم‌گیری را اعمال کرده و نیروی اراده خودگردان و مستقل خویش را تجربه کنند. گرچه آن‌ها هنوز به والدین وابسته هستند، اما می‌خواهند خود را به‌صورت افرادی در نظر بگیرند که حق و حقوقی داشته و دوست دارند توانایی‌های نویافته خود را نشان دهند (۳). برخورد عمده‌ای که بین خواسته‌ای والدین و کودک وجود دارد، معمولاً به آموزش توالف رفتن مربوط می‌شود، یعنی اولین مورد از تلاش جامعه برای تنظیم کردن نیازی غریزی. کودک دوست دارد خودش کارها را انجام بدهد اما اغلب مواقع

مهارت‌های لازم برای انجام آن کار را ندارد. برای مثال می‌توان به لباس پوشیدن، توالف رفتن، شیر یا آب در لیوان ریختن با استفاده از پارچ یا لیوان دیگر و دیگر مهارت‌های خود مراقبتی اشاره داشت. در طول دومین و سومین سال زندگی، کودکان به‌سرعت انواع توانایی‌های بدنی و ذهنی را پرورش می‌دهند و می‌توانند کارهای بسیاری را برای خودشان انجام دهند. آن‌ها به‌طور مؤثرتری شروع به برقراری ارتباط با دیگران می‌کنند، راه می‌روند، بالا می‌روند، هل می‌دهند، می‌کشند و اشیاء را در دست نگه می‌دارند و یا آن‌ها را رها می‌کنند (۱۲). به عقیده اریکسون والدین می‌بایست به کودک اجازه دهند تا محدودیت‌های توانایی خود را در محیطی تحریک‌کننده دریابد. به‌عنوان مثال والدین می‌بایست به‌جای این که لباس‌های کودک را به تن او کنند، صبر کرده و اجازه دهند تا کودک خود برای پوشیدن لباس تلاش کند و در نهایت یا موفق به پوشیدن لباس شود و یا خود کودک از والدین درخواست کمک کند؛ بنابراین والدین می‌بایست کودک را به خودمختاری تشویق کنند و درعین حال مراقب باشند تا شکست‌های کودک منجر به احساس ناکامی نگردد. توازن رفتار والدین بسیار بااهمیت است. نظریه اریکسون تأکید می‌کند که حمایت افراطی یا نبودن حمایت از طرف والدین یا مربی/مراقب، به شک و تردید کودک درباره توانایی کنترل خویشتن و محیط منجر می‌شود. کودکان می‌آموزند اراده خود را بیازمایند، به شکل هدفمند دست به انتخاب بزنند، خود را کنترل کنند و در مقابل درخواست‌های جامعه، از آزادی انتخاب برخوردار باشند آن‌ها نباید تمامی کارها را برای کودک انجام دهند، اما در صورتی که کودک در انجام کاری ناموفق باشد نیز نباید او را سرزنش کنند؛ بنابراین هدف والدین می‌بایست خودکنترلی بدون کاهش عزت‌نفس باشد. اگر کودک اعتماد به‌نفس لازم را به دست نیآورد، به توانمندی‌های خود شک خواهد کرد. در صورت سرزنش و کنترل بیش‌ازحد و یا فرصت ندادن به او برای اثبات خود، کودک احساس عدم توانایی در کودک رشد کرده و یا ممکن است بیش از به دیگران وابسته شده، عزت‌نفس پایینی پیدا کرده و احساس شرم و تردید در او رشد کند؛ بنابراین در این مرحله دادن فرصت‌هایی به کودک برای آزمودن مهارت‌ها به شیوه فردی و شخصی،

حرکتی کودکان را بهبود می‌بخشد که این مهارت‌ها برای زندگی روزانه کودکان اهمیت بسیار زیادی دارد. در این پروتکل به والدین آموزش داده شد به کودکان به‌عنوان یک فرد احترام بگذارند، از نظر عاطفی در حد اعتدال به آن‌ها نزدیک شوند و بر روی ارزش‌های اخلاقی و نه قوانین خاص تأکید نمایند. منزل را به‌صورت محلی درآورند که در آن فعالیت، بازی و خنده به مقدار زیاد وجود داشته باشد؛ سعی نمایید خود و کودکان کارها را به روش‌های جدیدی و جالب انجام دهند. از دستور دادن به کودکان بپرهیزند. فقط با آن‌ها حرکت کنند و در واقع در این مسیر رشد همراه آن‌ها باشند. به آن‌ها اجازه دهند درباره موضوعات مختلف برای والدین صحبت کنند نه آنکه والدین با آن‌ها صحبت کنند و دستور بدهند، زیرا از دید آن‌ها مسائل و موضوعات کاملاً متفاوت، در بعضی موارد عجیب و مواقعی هم بسیار زیبا هستند. به‌طور کلی می‌توان گفت از آنجاکه رشد اجتماعی ضعیف و صلاحیت اجتماعی پایین علت بسیاری از مشکلات رشدی دیگر از قبیل عملکرد تحصیلی ضعیف در مدرسه هستند، مداخلات می‌تواند برای بازگرداندن یک کودک به مسیر رشد طبیعی خود کمک‌کننده باشد. رشد اجتماعی خوب نه‌تنها برای افراد خانواده بلکه به‌طور کلی برای جوامع ارزشمند است، مداخلاتی برای کمک به کودکانی که رفتارهای اجتماعی ضعیفی دارند یا آن‌هایی که رفتار ضداجتماعی زیادی دارند، لازم است تدوین شود و بنابراین پژوهش ما در راستای تأمین این هدف بوده است. برخی از این مداخلات مستقیماً والدین را مورد خطاب قرار می‌دهند تا با بهبود رفتارهای مطلوب اجتماعی در آنان به کودکان کمک کنند از رفتار والدینشان بهره ببرند. اثربخشی این مداخلات را می‌توان به‌طور ایدئال با آزمایش‌های کنترل‌شده تصادفی و گاهی با مطالعات غیر تصادفی (شبه آزمایشی) که در آن نتایج یک مداخله با نتایج حاصل از برخی درمان‌های دیگر مقایسه می‌شود، انجام داد؛ بنابراین در این راستا پژوهش ما ضمن تدوین پروتکل مناسب برای رشد اجتماعی بر اساس نظریه اریکسون درصدد اثربخشی آن برآمد که نتایج حاصل از تحلیل فرضیه‌ها بیانگر اثربخشی آن بود.

به رشد و پرورش استقلال می‌انجامد نیروی اساسی که از استقلال به وجود می‌آید، اراده است که تصمیم به‌حق استفاده از آزادی انتخاب و مهار خود در صورت مواجه شدن با درخواست‌های جامعه را شامل می‌شود (۹) در همین راستا به والدین آموزش داده شد از طریق الگوسازی، دادن حق انتخاب و تشویق و دلگرمی و سایر فعالیت‌های مفرح به رشد اراده در فرزندان کمک کنند (۱۵). می‌توان گفت که والدین به‌عنوان اولین عامل اجتماعی کردن کودکان با فرزند پروری خود نقش مهمی در رشد و تحول روان‌شناختی و اجتماعی آنان ایفا می‌کنند و شیوه رفتار آن‌ها به‌طور عمده‌ای می‌تواند بر ارضاء یا بازداری نیازهای روان‌شناختی مؤثر باشد کودکان نیاز به مسئولیت دارند و بایستی کارهای مختلف به آن‌ها واگذار شود تا از سقوط آن‌ها به درماندگی آموخته‌شده جلوگیری شود کودکان به انسجام و هماهنگی والدین نیاز دارند کودکان نیاز به تعلیم و تربیت دارند. کودکان نیاز دارند که والدین تشویقشان کنند، نیاز به ارتباط با دیگران و همچنین نیاز به داشتن فرصت‌هایی برای رشد همه‌جانبه دارند؛ و رشد بهنجار اجتماعی و شناختی و نیز شکوفایی شخصیت بهنجار کودک تحت تأثیر شرایط و زمینه‌ای است که در آن پرورش می‌یابد. همچنین به والدین آموزش داده شد که از طریق فعالیت‌های جذاب و متنوع باعث رشد استقلال و در نتیجه رشد اراده در کودکان شوند. در این پروتکل به والدین آموزش داده شد به فرزندان خود نشان دهند که چقدر خلاقیت مهم است. همچنین به آن‌ها آموزش داده شد به‌عنوان والدین، در نظر داشته باشند اولین الگوهای نقش برای فرزندان هستند و لازم است بدانند چگونه کودک خلاق تربیت کنند؛ بنابراین، اگر به آن‌ها نشان دهیم که چقدر خلاقیت مهم است مطمئناً آن‌ها نیز ارزش آن را درک می‌کنند. کودکان خلاق، اعتمادبه‌نفس بالاتری نسبت به کودکان دیگر دارند زیرا وقتی چیزهای مختلفی می‌سازند از طرف دیگران تشویق شده و حس می‌کنند کارشان ارزشمند است. همچنین با توجه به اینکه در زمان انجام کار خلاقانه با موانع روبرو می‌شوند و باید برای آن‌ها راه‌حل پیدا کنند، مهارت‌های حل مسئله در این کودکان تقویت می‌شود. استفاده از ابزار هنری، نقاشی کشیدن و درست کردن کاردستی، مهارت‌های

نتیجه گیری

در این پژوهش نقش محدود آموزش بر رفتار اجتماعی کودکان تعریف و بررسی گردیده در صورتی که متغیرهای دیگری نیز دخیل هستند. جمعیت مورد بررسی شامل مادران شهر قم بود؛ بنابراین در تعمیم این تحقیق به جمعیت‌های دیگر با محدودیت روبرو هستیم. تفکرات پست‌مدرنی، تغییرات در شیوه زندگی، ماشینی شدن جوامع، میل زنان به فعالیت‌های خارج از خانه از جمله اشتغال به کار، ورزش و سایر فعالیت‌هایی سرگرم‌کننده، افسردگی و بی‌حوصلگی مادران، صرف وقت و زمان برای فرزندان و مشکلات اقتصادی و بار مالی و سایر مشکلاتی که خانواده در تربیت و بزرگ کردن فرزندان با آن مواجه هستند، سبب افزایش تعداد خانواده‌های تک‌فرزند و کاهش نرخ رشد جمعیت و به دنبال آن دغدغه و نگرانی والدین از نحوه رشد کودک و کارشناسان حوزه روانشناسی، علوم تربیتی و علوم اجتماعی از تبعات ناشی از تحولات جمعیتی در جامعه شده است. هرچند به نظر می‌رسد تک‌فرزند بودن مشکلاتی به‌خودی‌خود داشته باشد؛ ولی می‌توان گفت روش و سبک تربیتی والدین بیش از تک‌فرزند بودن به‌تنهایی بر رشد اجتماعی تک‌فرزندان اثر داشته باشد. می‌توان گفت در اصل شیوه‌های فرزند پروری غلط و متمرکز شدن بیش‌ازحد بر فرزند است که آسیب‌زاست. متأسفانه والدین گاهی به دلایلی مثل دلسوزی بیجا برای فرزند، داشتن انتظارات و توقعات بیش‌ازحد توان فرزند، وابسته بودن بیش‌ازحد به فرزند و بالعکس، روش‌های تربیتی نادرستی را در پیش می‌گیرند که در نهایت باعث به وجود آمدن مشکلاتی در زندگی تنها فرزندشان خواهد شد. بیشتر والدین فکر می‌کنند چون فقط همین یک فرزند رادارند، پس باید هرچه خواست برایش تهیه کنند و هر کاری که گفت انجام بدهند و ممکن است بیش‌ازحد به تنها فرزند خود محبت و توجه نشان دهند و تمام سرمایه‌های مادی و معنوی خود را در اختیار او بگذارند که متأسفانه برای رشد شخصیت فرزند بسیار بد است. هر یک از این رفتارها یعنی محبت و رسیدگی بیش‌ازحد و یا سختگیری و انتظارات بیش‌ازحد می‌تواند به فرزند آسیب برساند؛ بنابراین اگر والدین و اقوام با اصول اولیه تربیت فرزند آشنا نباشند، از آنجا که تمام توجه خود را

روی آنان متمرکز می‌کنند خواسته یا ناخواسته با این فشار زیاد منجر آسیب‌پذیری آنان خواهند شد.

References

1. Shields N, Synnot A. Perceived barriers and facilitators to participation in physical activity for children with disability: a qualitative study. *BMC Pediatr.* 2016;19;16:9.
2. Lynn SJ, Sherman SJ. The clinical importance of sociocognitive models of hypnosis: response set theory and Milton Erickson's strategic interventions. *Am J Clin Hypn.* 2000;42(3-4):294-315.
3. Lynn SJ, Green JP. The sociocognitive and dissociation theories of hypnosis: toward a rapprochement. *Int J Clin Exp Hypn.* 2011;59(3):277-93.
4. Dienes Z, Brown E, Hutton S, Kirsch I, Mazzoni G, Wright DB. Hypnotic suggestibility, cognitive inhibition, and dissociation. *Conscious Cogn.* 2009;18(4):837-47.
5. Sartore GM, Pourliakas A, Lagioia V. Peer support interventions for parents and carers of children with complex needs. *Cochrane Database Syst Rev.* 2021;20;12(12):CD010618.
6. Sheu L, Goglin S, Collins S, Cornett P, Clemons S, O'Sullivan PS. How Do Clinical Electives during the Clerkship Year Influence Career Exploration? A Qualitative Study. *Teach Learn Med.* 2022;34(2):187-197.
7. Mamede A, Erdem Ö, Noordzij G, Merkelbach I, Kocken P, Denktaş S. Exploring the intersectionality of family SES and gender with psychosocial, behavioural and environmental correlates of physical activity in Dutch adolescents: a cross-sectional study. *BMC Public Health.* 2022;27;22(1):1623.
8. Forssman L, Gottwald JM. The impact of interactive book sharing on child cognitive and socio-cognitive development (the REaL trial): study protocol for a randomized controlled trial. *Trials.* 2022;24;23(1):802.
9. Dowdall N, Cooper PJ, Tomlinson M, Skeen S, Gardner F, Murray L. The Benefits of Early Book Sharing (BEBS) for child cognitive and socio-emotional development in South Africa: study protocol for a randomised controlled trial. *Trials.* 2017;9;18(1):118.
10. de Mello DF, Henrique NC, Pancieri L, Veríssimo Mde L, Tonete VL, Malone M. Child safety from the perspective of essential needs. *Rev Lat Am Enfermagem.* 2014;22(4):604-10.
11. Wondemagegn AT, Mulu A. Effects of Nutritional Status on Neurodevelopment of

Children Aged Under Five Years in East Gojjam, Northwest Ethiopia, 2021: A Community-Based Study. *Int J Gen Med.* 2022;8;15:5533-5545.

12. Zeray A, Kibret GD, Leshargie CT. Prevalence and associated factors of undernutrition among under-five children from model and non-model households in east Gojjam zone, Northwest Ethiopia: a comparative cross-sectional study. *BMC Nutr.* 2019;8;5:27.

13. Kolié D, Van De Pas R, Codjia L, Zurn P. Increasing the availability of health workers in rural sub-Saharan Africa: a scoping review of rural pipeline programmes. *Hum Resour Health.* 2023;14;21(1):20.

14. Soto X, Seven Y, McKenna M, Madsen K, Peters-Sanders L, Kelley ES, Goldstein H. Iterative Development of a Home Review Program to Promote Preschoolers' Vocabulary Skills: Social Validity and Learning Outcomes. *Lang Speech Hear Serv Sch.* 2020;7;51(2):371-389.

15. Segura-Berges M, Peñarrubia-Lozano C, Lizalde-Gil M, Bustamante JC. Qualitative analysis from the social referents perspective of the multidimensional construct of schoolchildren's motor competence. *PLoS One.* 2022;19;17(12):e0275196.